

PETRAS PLUMPA

JAUNIMO MOKYTOJAS IR BIČIULIS

A Teacher and Friend of Youth

SUMMARY

In the article, the *Ateitininkų federacija* and its founder are described and discussed. The federation was established by Pranas Dovydaitis and its activity was directed towards the protection and promotion of Catholicism by pedagogical, political and other means. By his academic and public activities, but also by his own private life, the founder was an example to follow for the young members of the federation. Even in the hardest circumstances, Dovydaitis remained faithful to his principles.

Joks Prano Dovydaičio straipsnis ar jų visuma nedaro tokio įspūdžio, kaip jo biografijos skaitymas. Tai istorija žmogaus, išaugusio į mokslo ir dvasios galiūnus. Ne tik išteigusio ateitininkų organizaciją, bet ir palikusio labai darbštaus, valingo ir pincipingo krikščionio pavyzdį. Žvelgiant į jo gyvenimą susidaro įspūdis, jog tai buvo proto, atminties, energijos ir darbštumo genijus viename asmenyje, kuriam analogų Lietuvoje vargu ar galima surasti.

„Ateitininkiškas“ Dovydaičio būdas brendo nuo vaikystės. Būdamas vyriausias penkiolikos vaikų šeimoje, turėjo jaustis visos vaikų kuopos globėju. To-

kioje šeimoje vyrauja ne įgeidžiai, bet pareiga ir atsakomybė. Ko gero, gimtųjų namų mokykla ir buvo svarbiausias Prano „universitetas“.

Mokymasis Veiverių seminarijoje labai sustiprino Dovydaičio tautinę savigarbą, nes rusofilai mokytojai, nuolat niekindami lietuviybę, ambicingą suvalkietį darė ne tik sąmoningu lietuviu, bet ir išugdė atsparumą visoms rytietiškoms įtakoms. Būtent čia jis išmoko atsikirsti šaipokams ir įžeidėjams. Seminarijoje pasižymėjęs rimtumu ir gabumais, Dovydaitis buvo nepralenkiamas pirmūnas. Net vyresniųjų kursų seminaristai kreipdavosi į jį pagalbos, kad už juos atliktų

RAKTAŽODŽIAI: Pranas Dovydaitis, ateitininkai, žurnalas *Viltis*, žurnalas *Lietuvos mokykla*.
KEY WORDS: Pranas Dovydaitis, ateitininkai, *Viltis* magazine, *Lietuvos mokykla* magazine.

namų rašto darbus. Jau pirmaisiais mokslo metais įsijungė į slaptą lietuvių moksleivių būrelį, kuris užsiėmė draudžiamos lietuviškos spaudos skaitymu ir platinimu. Šios mokyklos koridoriuose buvo užrašai, draudžiantys lietuviškai kalbėti. Inspektoriai lietuvių tautinį veikimą laikė politikavimu, pavojingesniu už netinkamą elgesį, todėl net skatino amoralius poelgius, kad tik atitrauktų nuo to baisaus „politikavimo“: „Gerkit, kortuokit, ką kita darykit, tik politikos nelieskit“ – mokė vienas inspektorius. Dėl šiurkštaus inspektoriaus elgesio 1904 m. gruodžio mėnesį seminarijoje prasidėjo mokinių streikas, kuriame dalyvavo ir Dovydaitis, kaip I kurso seniūnas. Streikas pralaimėjo, o dėl jo organizavimo Dovydaitį ir kitus „kaltininkus“ tardė atvykęs Suvalkų gubernijos mokyklų direktorius. 1905 m. gruodžio mėnesį Veiverių seminarijoje kilo kitas streikas, kuris siekė įgyvendinti ką tik įvykusio Didžiojo Vilniaus seimo nutarimą mokyklų klausimu: „Kadangi dabartinė mokykla yra tik ištautinimo ir ištvirkimo įrankiai, tai reikia visas tokias mokyklas paversti grynai tautiškomis, kur mokslas būtų išguldomas prigimta kalba ir kad patys to krašto žmonės rinktų sau mokytojus“. Seminaristų susirinkime išrinktoji komisija parengė seminarijos vadovybei peticiją, kurioje buvo reikalaujama dėstyti gimtąją kalbą, nenaudoti tendencingų istorijos vadovėlių, pašalinti inspektorių Keslerį. Peticiją pasirašė 65 seminaristai. Seminarijos pedagogų taryba paskelbė pašalinanti visus pasirašiusius mokinius ir nutraukianti mokslą seminarijoje. Tada iš Gar-

liavos atvyko Lietuvos mokytojų sąjungos atstovas Juozas Jasaitis, jo vadovaujami mokiniai surašė naują peticiją, kurioje buvo iškelti papildomi reikalavimai, tarp jų ir esamus mokytojus pakeisti lietuviais ar bent lietuviškai mokančiais. Paskutinis peticijos punktas skelbė: „Kol bus įvykdyti mūsų reikalavimai, mokslą nutraukiame. Peticiją pasirašė 122 moksleiviai“. Kadangi valdžia mokinių reikalavimų netenkino, o pasirašiusieji mokiniai į seminariją negrįžo, tai tų mokslo metų antrąjį pusmetį seminarija beveik neveikė. Tačiau kitais metais daugelis mokinių sugrįžo į seminariją, kurioje įvyko nemažai permaičių: leista kalbėti lietuviškai, padvigubintas lietuvių kalbos pamokų skaičius, iškeltas inspektorius Kesleris. Kadangi ne visi seminaristų reikalavimai buvo įvykdyti, Dovydaitis prašymo vėl priimti jį į seminariją nepateikė. Taip iš seminarijos jis išėjo kaip užsispyręs „revoliucionierius“, savo tautos teisių ir orumo gynėjas. Jis nusprendė savarankiškai išmokti visą gimnazijos kursą ir laikyti egzaminus eksternu. Nors beveik niekas tokio sumanymo sėkme netikėjo, bet atkaklus jaunuolis visomis jėgomis kibo į mokslą: dirbdamas ūkyje, jis visur su savimi nešiojosi knygą, skaitymui išnaudodamas kiekvieną laisvą minutėlę. Vakare paskutinis ėjo miegoti, o anksti rytą kartu su tėvu eidavo dirbti. Nuo 1907 m. pavasario Dovydaitis per metus pasirengė egzaminams iš viso gimnazijos kurso, o 1908 m. birželio mėnesį Marijampolėje išlaikė egzaminus ir gavo gimnazijos baigimo liudijimą. Tai buvo apylinkėje negirdėtas įvykis, kad kaimo vaikas,

nei dienos nelankęs gimnazijos, per vienerius metus ją baigtų! Tokiu būdu Dovydaičiui atsivėrė durys į studijas universitete. 1908 m. jis įstojo į Maskvos uni-

versiteto Teisės fakultetą, kurį 1912 m. baigęs, tęsė mokslus Istorijos ir filologijos fakultete. Čia išmoko rusų, vokiečių, prancūzų ir anglų kalbas.

AKTYVUS KATALIKAS

1910 m. Dovydaitis atsigrėžė į pasaulėžiūros reikalus, o kartu jo gyvenimas ir veikla pradėjo įgyti prasmingą tikslą. Tuo metu Rusijos mokyklose besimokančių lietuvių tarpe buvo išsigalėjusi mada atsisakyti „tamsaus“ tėvų tikėjimo, o kartu ir religinės praktikos. Dovydaitis nebuvo atsivertėlis iš kito tikėjimo ar iš ateizmo. Tuomet jo aplinkoje vyravusi antikristo dvasia privertė atsigrėžti į gimtosios katalikybės gelmes ir tai padarė jį kovojančiu krikščionimi. Jis nepasuko kunigystės keliu, tam turėdamas savų argumentų: „Būdamas pasaulietis, mažiau negu kunigas varžomas ir mokslu ginkluotas, galėsiu lengviau priėti prie mokytesnių žmonių bei platesnės visuomenės ir juos paveikti“. Kaip pastebėjo Z. Ivinskis: „Iš rytų ateinanti dechristianizacijos banga, atrodo, greit užlies ir paskandins visą mūsų inteligentiją.“ Ir štai, Dovydaitis skuba pirmasis statyti pylimą tai užtvankai, kuri turėjo sulaikyti lietuvių šviesuomenės nukatalikėjimą.

Dovydaitis ir jo bendraminčiai tikėjo, kad moksliviai ir mokslas padės sustiprinti krikščionybę, nors tuo metu šis jaunimas pasireiškė kaip aktyviausias krikščionybės neigėjas. Dovydaitis buvo pirmasis studijuojantis lietuvis, kuris ryžosi tokią ateizacijos bangą sustabdyti. Pirmasis jo žingsnis buvo žurnale *Draugija* išspausdintas poleminis mokslinis

straipsnis *Šis tas apie darvinizmą ir p. Avišonio principus*. Tais pačiais metais *Draugijoje* jis pradėjo spausdinti dvi stambias studijas: *Biblija ir Babelis* ir *Kristaus problema*. Mečislovo Reinio manymu, šitie straipsniai buvo parašyti su tokia erudicija ir tokiu brandumu, kad jų „kiekvienas vertas yra daktaro laipsnio“. Kasmet į lietuviškus leidinius Dovydaitis parašydavo straipsnių, kurių bendra apimtis sudarydavo 200 puslapių. 1911 m. ėmėsi redaguoti *Ateitį*, kurios pirmasis numeris išėjo tų metų vasarį. Pirmajame *Ateities* numeryje išspausdinti *Trys pamatiniai klausimai* tapo ateitininkų organizacijos svarbiausiu impulsu. Atsakymui į šiuos klausimus buvo skirtas visas straipsnis, kurio esmę šiandieniniam skaitytojui galima taip perteikti:

1. Kuo mes save vadiname ir kodėl?
 - Žmogus ir žmonija, kaip neturinti savo egzistavimo priežasties, negali absoliučiai žinoti ir sau skirto tikslo, negali žinoti į jį vedančių kelių, negali žinoti savo gyvenimo pareigų. Kad žmonija tikrai, aiškiai sužinotų tikrą savo buvimo tikslą, pats Dievas jai tą tikslą apreiškė ir parodė į tą tikslą vedantį kelią.
 - Kristus apreiškė, koks yra tikrasis žmonijos gyvenimo tikslas, nurodė kaip žmogus turi gyventi norėdamas tą tikslą pasiekti, parodė į tą tikslą vedantį kelią ir atskleidė kas laukia pasiekus tikslą.
 - Priimdami Jėzaus Kristaus žodžius, kaip Dievo žodžius, mes save vadiname Kristaus krikščionimis.

2. Ką mes matome aplink save?

- *Mūsų gadynėje daugelis atsisako nuo gyvojo Dievo, nuo Dievo–Kristaus ir Jo tiesos.*
- *Išsilaisvinęs nuo Dievui tarnavimo (žmogus) pateko į nuodėmės vergiją ir jos despotizmą.*
- *Žmoguje prasideda irimo procesas, nes alkstančiai sielai nėra maisto, trokštančiai nėra gerimo.*
- *Didžiausias šių dienų gyvenimo idealas, tai patenkinimas aukštesnės ar žemesnės instinktu ir geidulių rūšies. Bakchus ir Venera atranda vis daugiau išpažinėjų.*
- *Mūsų laikais kentėjimai daug didesni ir blogis daug intymesnis negu kada nors kitados.*

3. Mūsų pareigos, siekiai ir keliai į juos?

- *Pasilikę Kristaus Bažnyčioje, kuri yra paties Kristaus kūnas, mes visam pasauliui sakome: Instaurare omnia in Christo (Ef 1,10) – viską atnaujinti Kristuje! Tai sakantieji prisiimame svarbiausią pareigą atnaujinti Kristuje savo gyvenimą...*
- *To siekiant mes turime išdrįsti tapti ir pasirodyti tikrais krikščionimis: nešnairuokime ir kitų neplūskime kad jie nekrikščionys, bet patys tapkime krikščionimis.*
- *Turime savo praktiniame gyvenime įrodyti, kad Kristaus gyvenimas yra mums faktas, kad Kristus faktiškai ir dabar gyvena, ir gyvena mūsų tarpe. To siekiant pirmiausiai reikia paruošti Kristui vietą mūsų tarpe, atsisakant nuo visų kitų dievų, atsisakant nuo stabmeldybės.*

Skaitant tokius Dovydaičio žodžius atrodo, kad jie parašyti ką tik pasibaigus Vatikano II Susirinkimui, o ne beveik prieš 100 metų! Tai iš tiesų buvo tėvas naujojo sąjūdžio, kurio mintys kilo iš Bažnyčios gelmių, iš paties Kristaus, su kuriuo jis kasdien bendravo. Prieš pradėdamas kurti katalikišką draugiją ir steigdamas *Ateities* laikraštį, Dovydaitis Maskvoje pirmiausia kreipėsi į kunigą E. Paukštį, kad šis išklaustų jo išpažinties. Po to tris dienas kun. E. Paukštis rasdavo Dovydaitį bažnyčioje besimeldžiantį ir beprijamantį Šventąją Komuniją. Taip kilo atsakymai į *Tris pamatinius klausimus*, kurie tinka ir nūdienai.

Anuomet katalikai Bažnyčią suvokė kaip *kovojančią*, todėl daugelis laikė šventu reikalu kovoti su kitatikiais ir kitaminčiais, o sergant tokia kovine dvasia, lengva pereiti prie kovos su kitataučiais ar kitokio socialinio sluoksnio žmonėmis. Neapykantos dvasia visada ieško ir randa kovos objektų. Dovydaitis, kaip pasaulietis, tokioje aplinkoje skelbė naujus, tai yra, evangelinius principus: „nešnairuokime į nekrikščionis, bet pirmiausiai patys tapkime tikrais krikščionimis“. Tai pamatinė pozicija, nuo kurios turi prasidėti visų kitų gyvenimo sričių atnaujinimas.

SAJŪDŽIO ĮKVĖPĖJAS

Dar 1908 m. lietuviai katalikai pradėjo svarstyti katalikiškos inteligentų organizacijos steigimo klausimą. Kunigai V. Jurgutis, Pr. Kuraitis, M. Vaitkus ir J. Galdikas Kaune buvo surengę specia-

lų pasitarimą. Pr. Kuraitis ir M. Reinys tuo tikslu įvairiems asmenims išsiuntinėjo po 150 laiškų. Liuvene 1910 m. įsikūrė studentų klierikų sąjunga. Tačiau katalikai moksleiviai pradėjo burtis tik

išėjus *Ateičiai* – 1911 m. Dovydaitis apie tai yra sakęs: „Ateitininkai savo vardą gavo nuo *Ateities* laikraščio; ateitininkija savo esme ir dvasia nuo pat pradžių nebuvo Vakarų Europoj mokslus einančių lietuvių kunigų organizacija, o Rusijos universitetuose ir Lietuvos rusiškosiose mokyklose (gimnazijose ir kitose) besimokančio pasaulietiškojo abiejų lyčių lietuvių jaunimo sąjūdis“.

Vertas dėmesio buvusio Ateitininkų federacijos vado J. Girniaus pasisakymas apie Dovydaičio reikšmę ateitininkijos judėjimui: „Norint organizacijos atveju vartoti tėvo žodį, už idėją bei impulsą, net už pradinę organizacinę iniciatyvą svarbiau yra atitinkamo sąjūdžio faktinis sukūrimas. O šita prasme neabejojamai pagrindinis ateitininkijos sąjūdžio kūrėjas yra Dovydaitis“.

Tačiau pats Dovydaitis už ateitininkijos kūrimo darbą buvo „ne kam kitam, kaip tik Dievo Apvaizdai dėkingas“. Reikėjo ne žmogiško įkvėpimo, kad ryžtumeis padaryti „Dievo tiesą savo gyvenimo faktą“. Lietuvos šviesuomenės sukrikščioninimą Dovydaitis laikė savo pašaukimu ir gyvenimo misija. Kadangi tuo metu buvo „svietiške studentija apsamanojusi“, todėl jis dėjo viltis į būsimąją studentiją, nes moksleiviuose ateitininkų idėjos rado gerą dirvą: „Tai matydamas, aš tiesiai iš odos neriuosi, kad tik būtų *Ateityje* duodama tai, kas jiems labiau pageidaujama“.

Tuo metu lietuvių moksleivių tautinis susipratimas buvo labai menkas. Daugelyje Lietuvos mokyklų lietuvių kalba nebuvo dėstoma, o ir patys mokiniai gimtosios kalbos nenorėjo moky-

tis. Net Kaune, valstybinėje berniukų gimnazijoje, kurioje 1906–1909 m. lietuvių kalbą dėstė Lietuvos mokytojų patriarchas T. Žilinskas, mokinių skaičius nuolat mažėjo. Kaip savotiška priešprieša rusinimui, visose Lietuvos mokyklose vyko lenkėjimas, nežiūrint į tai, kad lietuviškos spaudos draudimas jau buvo atšauktas. Praėjus 30 metų po *Aušros* pasirodymo, tautinė sąmonė Lietuvos mokyklose blėso.

Ypatingai sparčiai lietuvis sulenkėdavo mergaičių gimnazijose. Norėdamos kuo greičiau atsikratyti „muzikiškos“ lietuvių kilmės, stengėsi kuo greičiau pramokti lenkiškai, skaityti lenkiškas knygeles ir maldaknyges. Net tokių lietuviškų miestų progimnazijose, kaip Raseiniai ir Telšiai, atsirasdavo tik viena kita lietuvių puoselėjusi moksleivė.

Jei mergaitės mokyklose „vaizduoti“ bajoraitės skatino sėkmingesnio flirto siekis, tai berniukai uoliai veržėsi į vyrus rūkydami, girtaudami ir lošdami kortomis. Moralinės brandos ir idealizmo stoka gaubė visas mokyklas. Laimė, tuo metu pasirodžiusi *Ateitis* buvo netikėtas švyturys prieblandoje, nes palietė visiems artimas temas. Beveik visi lietuviai moksleiviai buvo kilę iš krikščioniškų šeimų, todėl drąsus niekinamo tėvų tikėjimo gynimas patraukė dėmesį. Kartu buvo keliami svarbūs Lietuvos istorijos ir lietuvių tautos teisių klausimai – juk, pasirodo, mūsų istorija yra didi ir garbinga, tad kodėl turėtume gėdytis savo kilmės, kodėl svetimieji turėtų varžyti mūsų teises? Nenuostabu, kad jau pirmaisiais *Ateities* leidimo metais beveik kiekvienoje gimnazijoje įsisteigė viena,

dvi ar net trys ateitininkų kuopos. Gilios minties ir drąsūs Dovydaičio straipsniai buvo skaitomi ir ateitininkų būreliuose diskutuojami: pasaulėžiūros, Lietuvos istorijos, lietuvių tautos teisių klausimais.

Ateities pasirodymas ir moksleivių katalikiško sąjūdžio kilimas nepatiko ateistiškai nusiteikusiems liberalams, leidusiems laikraštį *Lietuvos Žinios* bei jo priedą moksleiviams *Aušrinę*. Jų įsitikinimu, naujos idėjos turi ateiti ne iš Dievo, bet iš žmonių galvų, todėl idealizmas esąs nuosmukio srovė, o atitinkamai – ir ateitininkų judėjimas. *Ateitis* į tokius priekaištus reaguodavo, tačiau santūriai ir be pykčio. Lietuvos mokyklose ateitininkų skaičius sparčiai augo ir jie greitai ėmė viršyti liberaliai ar bedieviškai nusiteikusių moksleivių skaičių.

Ateitininkai moksleiviai rengė kasmetinius slaptus suvažiavimus, apie kuriuos viešai nebuvo rašoma. Įdomu, kad katalikai studentai rūpinosi ateitininkiška veikla daugiau moksleiviuose, negu savo tarpe. Kuopas lankydavo slapyvardžiais pasivadinę paskaitininkai, nurodydavo veikimo kryptį ir uždavinius, bet neduodavo veikimo programos. Planingai buvo mokomasi tik Lietuvos istorijos. Tai atitiko to meto poreikius: religiniam lavinimuisi tuo metu nebuvo didesnių kliūčių, o patriotinio sąmoningumo teko semtis iš slaptų nesuklastotos Lietuvos istorijos studijų. Sąmoningai buvo ugdoma stipri opozicija Rusijos valdžiai, siekiant lietuvių tautai iškovoti jai priklausančias teises. Krikščioniškojo sąmoningumo ugdymas padėjo augti ir patriotiniam jausmui – solidarumui su savo tėviške, tauta ir Tėvyne, to-

dėl ne tik buvo domimasi Lietuvos praeitimi, bet ir tautosaka, bendraujama su Lietuvos kaimų jaunimu.

Dovydaitis ne tik rašė, bet ir aktyviai dalyvavo Maskvos lietuvių gyvenime, studentams skaitė referatus. Jo straipsniai Lietuvoje buvo aptarinėjami slaptuose ateitininkų būreliuose, o jis pats vasaros atostogų metu dalyvaudavo moksleivių ir studentų ateitininkų susibūrimuose. Kaunas, kur buvo leidžiama *Ateitis*, buvo to sąjūdžio centras. Kaip liudija kan. P. Dogelis: „kai ateitininkų atstovai iš kitų miestų atvažiuodavo Kaunan į metines konferencijas, daugiausia užimponuodavo Dovydaitis“.

Iki I Pasaulinio karo ateitininkai sudarė ne „iš viršaus“ suorganizuotą struktūrą, o katalikišką jaunimo sąjūdį. Kuopas organizavo tokie veiklai pašauktas ir tinkamas jaunimas, daugiausia inspiruojamas kan. P. Dogelio, bet Dovydaitis, jo liudijimu: „vadovavo visam ateitininkų judėjimui“. Jis buvo įkvėpėjas, bet pats asmeniškai kuopų nei skyrių neorganizavo, nešaukė suvažiavimų ir nenarpliojo organizacinių klausimų. Jis buvo ideologinės minties ugdytojas, o praktiniais organizavimo bei instruktavimo reikalais Lietuvos mokyklose rūpinosi E. Draugelis, V. Endziulaitis, sesuo Magdalena, P. Radzeviča, P. Grajauskas, K. Bizauskas ir daugelis kitų entuziastų. Ypatingai tam reikalui talkino kanauninkas P. Dogelis, kurio butas Kaune buvo tikras ateitininkų centras. Čia jaunuoliai buvo pamaitinami ir apnakvyndinami, lyg būtų savo tėvų namuose.

Rusijoje karo metais ateitininkai sutelkė virš 700 narių, kurių veikla vėliau turėjo didelės reikšmės Nepriklausomybės

kovose. Prelato M. Krupavičiaus žodžiais: „ateitininkai buvo savanorių sąjūdžio pradininkai, jie sudarė virš 90 proc. pirmųjų karo mokyklos mokinių. Lenkams 1920 m. puolant Vilnių, ateitininkų centre neliko nė vieno žmogaus – visi išvyko ginti savo sostinės.

Ateitininkai buvo aktyvūs ne tik ginant tėvynę, bet ir ją kuriant. Iš jų A. Stulginskis buvo išrinktas Lietuvos Respublikos prezidentu, M. Krupavičius, L. Bistras, E. Draugelis, K. Bizauskas, V. Jurgutis, M. Reinys, V. Čarneckis, Z. Starkus tapo ministrais.

ASMENYBĖ SKURDE

Pradėjęs redaguoti *Ateitį* Dovydaitis gyveno materialiai labai skurdžiai, nes mokslo ir žinių siekimas, visuomeninė katalikiška veikla jam buvo svarbiausia. Dažnai neturėdavo lėšų maistui, vaikščiojo suplyšusiais batais, todėl negalėdavo dalyvauti iškilmingesniuose Maskvos studentų susirinkimuose. Iš *Draugijos* žurnalo gavęs pirmąjį honorarą, tuoj nuskubėjo į knygyną pirkti naujų knygų. Taip dar studijuodamas sukaupe biblioteką, kurią sudarė daugiausia krikščioniško turinio knygos. Jo studentiškame kambaryje Maskvoje knygų rietuvės bu-

vo sukrautos ligi lubų. Ir tėviškėje Runkiuose jo kambario suolai ir kampai buvo apkrauti knygomis.

Savo sumanymų nesistengė įgyvendinti namiškių sąskaita. Sugrįžęs atostogų į Lietuvą, paprastai iš savo tėviškės į Kauną ateitininkų reikalais ateidavo pėsčias. Mokslas, kūrybinis darbas ir apaštalavimas nukreipė Dovydaičio dėmesį nuo medžiaginių sunkumų ir nuo rūpinimosi net savo išvaizda. Visai nesidomėjo turto kaupimu, juo labiau pramogomis ir beprasmyiais pasilinksminimais.

REDAKTORIUS

1913 metais Dovydaičio gyvenime įvyko netikėtas posūkis. Dar 1907 m. Vilniuje kun. J. Tumo-Vaižganto ir A. Smetonos įsteigtas laikraštis *Viltis* nebepateisino steigėjų-dalininkų lūkesčių – nors laikraštis buvo leidžiamas už katalikų pinigų, jame vis dažniau pasirodydavo katalikams nepriimtinių rašinių, ypač nukreiptų prieš ateitininkus. Redaktorių grupei atrodė, kad jaunimo būrimasis katalikišku pagrindu kelia pavojų tautinei vienybei, kad ateitininkų viešas katalikiškumo demonstravimas be reikalo at-

stumias kitaip nusistačiusius tautiečius. Tai reiškė, kad ne Kristus yra *kelias, tiesa ir gyvenimas*, o tauta ir jos vienybė. Laikraščio steigėjams-dalininkams tokia filosofija nebuvo priimtina. Kadangi iš 150 dalininkų 138 buvo kunigai, todėl *Vilties* dalininkų suvažiavimas redaktoriaus A. Smetonos pavaduotoju išrinko Dovydaitį. Redaktorius tai suprato kaip nepasitikėjimo pareiškimą ir su visais savo šalininkais iš redakcijos pasitraukė.

Vilties redakcijai pasikeitus išsiskyrė tautinės ir katalikiškos pakraipos visuo-

menės srovių bendradarbiavimas. Viena srovę sudarė formalūs katalikai, vengiantys viešai save tokiu vardu vadinti, bet daugiau akcentuojantys tautinius siekius, o kitos krypties atstovai nesigėdijo katalikų vardo ir manė, kad nukrikščionėjimą gali sulaikyti atviras religingumas ir rūpestis visuomeniniais tautos reikalais. Jų aktyvus katalikiškumas reiškėsi kartu su lietuviškuoju patriotizmu. Laikas parodė, kad būtent šios srovės atstovai sulaukė Lietuvos nukrikščionėjimą ir išugdė tikrų patriotų kartą.

Katalikams patiko, kad ateitininkai nesibijo katalikų vardo ir kad savuoju šūkiu pasirinko – *Visa atnaujinti Kristuje!* Dovydaičiui šis šūkis nebuvo tik etiketė, bet visiškai realus gyvenimas. Jis giliai šia tiesa tikėjo, ją gyveno, ją išpažino ir kitiems skelbė. Tai nebuvo ateitininkų tik religinės praktikos propagavimas, kaip kad melagingai buvo rašiusi *Viltis*, bet krikščioniškų principų įgyven-

dinimas, dorinis ugdymas, duoto žodžio laikymasis, tuščių plepalų vengimas ir t.t. Todėl leidėjai prikalbino Dovydaitį laikinai nutraukti studijas ir imtis *Vilties* redagavimo, nes tinkamesnio už jį pasauliečio tuo metu nebuvo. Dovydaitis sutiko, ir tai rodo, kad katalikiškos spaudos leidimą jis laikė svarbesniu dalyku už savąias studijas universitete.

Pasitraukus ankstesnei redakcijai, *Viltį* Dovydaičiui teko redaguoti tik dvi-ese su Liudu Gira. Čia ir pravertė Dovydaičio sukauptos įvairiapusės žinios. Laikraštis, kuris ligi tol išeidavo 3 kartus per savaitę, 1913 m. pabaigoje tapo dienraščiu, su mėnesiniu mokslo ir literatūros priedu. Dovydaitis vengė kovoti su tautininkais, bet laikraščiu suteikė pozityvų katalikišką turinį, ypač atremiant kairiųjų antpuolius prieš krikščionybę. Tik 1915 m. vokiečiams užėmus Vilnių, *Vilties* leidimas buvo nutrauktas.

PEDAGOGAS

Prasidėjus karui Dovydaitis neliko nuošaly. *Lietuvių draugija nuo karo nukentėjusiems šelpti* įtraukė jį į savo centro komitetą. Katalikiška *Saulės* draugija Kaune įsteigė pirmąją lietuvišką *Saulės* gimnaziją, kuriai kelis mėnesius vadovavo kun. K. Šova, vėliau steigėjai pakvietė jai vadovauti Dovydaitį. Jam perėmus vadovavimą, gimnazijoje buvo įvesta drausmė, paskirti klasių auklėtojai, sudarytas pamokų tvarkaraštis, įvesti pažymių žurnalai ir dienynai. Dovydaitis paskelbė, kad gimnazija yra lietuviška, o pagrindinė kalba – lietuvių. Iki tol visos

mergaitės, gal vaizduodamos bajoraites, tarpusavyje kalbėdavosi tik lenkiškai. Nepatenkinti keli mokiniai iš mokyklos išėjo, bet kiti ėmė kalbėti lietuviškai. Pats Dovydaitis iš pradžių gimnazijoje dėstė lietuvių kalbą ir literatūrą bei visus dalykus, kurių nebuvo kam dėstyti: lotynų kalbą, visuotinę istoriją, gamtą.

Vokiečių okupacinis režimas buvo žiauresnis už rusiškąjį: žmonės badavo, buvo apsunkintas miestiečių susisieki- mas su kaimais, už mažiausius valdžios potvarkių nepaisymus gyventojai buvo baudžiami kalėjimu ar tremtimi. Gimna-

ziją nuolat morališkai terorizavo vokiečių valdžios paskirtas inspektorius, kuris net buvo pašalinęs direktorių iš pareigų, kad nesutiko padidinti vokiečių kalbos pamokų skaičiaus. Dovydaitis nenusileido, todėl buvo nubaustas 100 markių bauda, bet į pareigas grąžintas.

Mokinių atsiminimuose Dovydaitis, kaip mokytojas, buvęs reiklus ir teisingas: nepaperkamas nei ašaromis, nei dorybėmis. Stengėsi mokinius išmokyti darbštumo, tiesiog reikalavo, kad laikas nebūtų tuščiai leidžiamas. Už pražangas bausdavo, bet nerodydavo neapykantos. Vietoj pamokslavimų vartojo aštrius liaudiškus žodžius, kurie veikė geriau už moralizavimą. Jei kuris mokinytis patekdavo bėdon, direktorius juo pasirūpindavo kaip tėvas.

Rodydamas kitiems pavyzdį, direktorius uoliai lankė pamaldas, dažnai eidavo Komunijos. Šiuo atžvilgiu jis mokiniams nedarė jokios dvasinės prievartos. Jis leido gimnazijoje laisvai veikti dešiniųjų ir kairiųjų pažiūrų moksleivių būreliams, kurių mokytojai nekontroliuodavo. Vėliau vienas mokinytis apie

Dovydaitį yra atsiliepęs: „Iš visų buvusių mokytojų man labiausiai imponuoja direktorius. Tiesus, be jokio išdidumo. Pirmąkart savo gyvenime jaučiausi sutikęs tikrą žmogų ir mokytoją. Su juo būtų galima ir arčiau susidraugauti“.

Dovydaičio asmenybė neturi viena-reikšmio apibūdinimo, jis skyrėsi iš kitų inteligentų. Buvęs mokinytis J. Žmuidzinas savo mokyklos direktorių taip prisimena: „Matau Praną Dovydaitį kaip taurų lietuvį, nemeluotą patriotą, didelio žmoniškumo ir dvasinės platiybės asmenybę, kurioje slypėjo kažkas gražesnio ir didingesnio už džentelmeno sąvokos esmę“.

1919 m. buvo išleista pirmoji abiturientų laida. Tuo metu mokinių skaičius buvo išaugęs nuo 277 iki 413. Šios gimnazijos direktoriumi Dovydaitis buvo nuo 1916 m. iki 1922 m. vasaros. Gimnaziją suvalstybinus, ji gavo *Aušros* vardą, o Dovydaitis turėjo iš pareigų pasitraukti. Jo vietą užėmė bajorų kilmės M. Biržiška. Bajoriškas direktorius daug kam atrodė tinkamesnis už kaimietišku manierų Dovydaitį.

ŠVIETĖJAS IR VISUOMENININKAS

Nuo 1916 m. iki 1919 m. Dovydaitis buvo katalikiškos *Saulės* draugijos valdybos pirmininku. *Saulės* draugija steigė gimnazijas ir progimnazijas: 1917 m. Biržuose, 1918 m. Utenoje, Telšiuose, Ukmergėje, Jurbarke, Ramygaloje, 1919 m. Žagarėje, Kražiuose. Jį galima laikyti Lietuvių katalikų mokytojų sąjungos tėvu, nes, 1920–1924 m. šiai sąjungai vadovaudamas, jis padėjo jai pagrindus ir

nubrėžė gaires ateičiai, leido žurnalą *Lietuvos Mokykla*.

Nuo 1927 m. priklausė *Katalikų veikimo centro* valdybai, o nuo 1931 m. iki 1938 m. buvo jos vicepirmininku. Šiai sąjungai priklausė apie 30 jaunimo, moterų, darbininkų, kultūros, sporto ir kitų organizacijų bei draugijų.

Padėjo įsisteigti *tretininkams* – šv. Pranciškaus pasauliečių ordinui. Pirmajame

treinininkų kongrese 1922 m. skaitė dvi paskaitas apie šv. Pranciškų, kuri laikė tikru krikščionimi.

Dovydaitis gyveno pagal gilų įsitikinimą, kad krikščionybė nėra vien galvojimo arba tikėjimo sistema, bet gyva religija, kuri turi parodyti savo tinkamumą kasdieniame gyvenime. Tai reiškė ne tik savo paties tobulumu rūpintis, bet ir vykdyti artimo meilės įsakymą. Žmogaus krikščioniškumą jis matavo pagal visuomeninį jaustrumą – kiek jis tikras ir kiek apsimestinis. Jis ir pats jei ką darėdavo, tai ligi galo, visomis jėgomis, nesvyruodamas, nepaisydamas pašaipų, nebijodamas „plaukti prieš srovę“.

Dviem sparnais krikščionys ateina į Dievo karalystę: nuolatiniu artimu gyvenimu su Dievu ir išoriniais socialiniais darbais. Iš vienos pusės, tai akimis nematomas dvasinis gyvenimas, o iš kitos – visų matoma artimo meilės veikla, pažymėta prakaito ir kraujo kvapu. Priklausomai nuo pašaukimo, žmoguje vyrauja viena ar kita iš šių charizmų. Dovydaičio atveju vyravo antroji – socialinės raiškos pusė. Todėl Dovydaitis visą laiką sukosi visuomeniniame gyvenime, o toji veikla jam nemažiau atrodė svarbi už mokslinę veiklą. Ypač krikščioniškajam darbininkų sąjūdžiui paskyrė daug laiko ir jėgų. 1929 m. *Ateities* 4 Nr. jis rašė: „Liaudies ir darbininkų švietimas yra pas mus dar labai apleistas, todėl inteligentai turėtų kuo daugiausia jais susirūpinti. Šio darbo nedirbama, Lietuvos katalikų šviesuomenė negali tiesiog pateisinti savo egzistencijos“.

Gera suvokė, kad nemažos dalies gyventojų skurdas rodo krikščionišku-

mo stoką ir didina komunizmo grėsmę. Laikė, kad ateitininkai privalo į tai atkreipti dėmesį, todėl III kongrese, jau antrą kartą pralaimėjęs ateitininkų vado rinkimus, jis atkakliai kėlė mintį, jog: „reikia labiau rūpintis socialiniu klausimu, kad būtų galima laimėti visuose frontuose“. Tačiau poniškumo dvasia jau buvo įsismelkusi į vyresnius ateitininkus, todėl kongresas į tai neatkreipė dėmesio ir socialiniai reikalai rezolucijose neatsispindėjo.

Dovydaitis prisidėjo įkuriant *Activitas* korporaciją. Labai palaikė mintį organizuoti Darbo jaunimo sąjungą, priklausę jos centro valdybai, stengėsi visaip remti sąjūdį. Pats nuo 1929 m. iki pat sovietinės okupacijos buvo atsakinguoju *Darbininko* redaktoriumi. 1934 m. buvo išrinktas *Krikščionių darbininkų sąjungos* pirmininku. Toji sąjunga 1940 m. turėjo daugiau nei 8000 narių, iš jų – apie 1000 jaunuolių, veikė 60 skyrių, 15 jaunųjų darbininkų grandžių, turėjo 18 sporto komandų, 18 skaityklų, 12 taupomųjų savišalpos kasų, 8 sporto aikšteles. Sąjungos suvažiavimuose buvo keliami aktualūs reikalavimai: aprūpinti darbininkus žemės sklypeliais, sudaryti sąlygas pasistatyti namukus, suderinti atlyginimus su pragyvenimo kainomis, išleisti asmeninės samdos įstatymą, išrūpinti senatvės ir invalidumo draudimą ir panašiai.

Dalyvavo Dovydaitis ir *Kalinių globos draugijoj*, todėl į jį kreipdavosi į laisvę išėję kaliniai. Ne vienam tokiam vargetai jis yra padėjęs surasti darbo ir apsigyventi Kaune. Dovydaičio žodžiais – *reikia tą vargą pačiam ant savo sprando pakelti, reikia su vargšu tą vargą išgyventi*.

Iš kur tokiam įtemptam gyvenimui jis semdavosi jėgų? Apie tai jis pats yra rašęs 1921 metais: „Visose šiose sunke-

nybėse gaivinuosi aš gyvenimu Dievuje, eucharistiniu gyvenimu, be ko aš seniai nieko nebūčiau galėjęs nuveikt“.

VALSTYBININKAS IR MOKSLININKAS

1917 m. rugsėjo 18–22 d. Vilniuje buvo šaukiama tautos atstovų konferencija, kurioje Dovydaitis buvo išrinktas į sudarytąją Lietuvos Tarybą. Kaip tos tarybos narys, Dovydaitis suvaidino svarbų vaidmenį skelbiant Lietuvos Nepriklausomybę. 1918 m. vasario 15 d. Kaune iš vyskupo P. Karevičiaus sužinojęs apie vokiečių valdžios ketinimą paskelbti Lietuvos valstybę pagal Vokietijos planą, Dovydaitis tuoj pat traukiniu nuvyko į Vilnių ir Tarybą nuteikė, kad toliau nebegalima atidėlioti paskelbimo tokios nepriklausomos Lietuvos valstybės, kokios nori patys lietuviai. Kitą dieną tokį Nepriklausomybės aktą visi Tarybos nariai ir pasirašė.

Kuomet atsistatydino M. Sleževičiaus vadovaujama vyriausybė, 1919 m. kovo 10 d. buvo pavesta sudaryti vyriausybę Dovydaičiui. Jis pats apie tai yra sakęs: „Sudariau vyriausybę, kai visi atsisakė ir iš Kauno išbėgiojo“. Balandžio 4 d. A. Smetoną išrinkus respublikos prezidentu, Dovydaitis paskelbė apie jo kabineto atsistatydinimą, kad vykstant karui būtų sudaryta kuo platesnė koalicinė vyriausybė. Tuo ir baigėsi Dovydaičio politinė veikla. Nors valdžioje esantys priešininkai jį vėliau kaltino „politikavimu“, bet iš tiesų politinis gyvenimas jį mažai domino.

Dovydaitis labiau linko į mokslo sritį. Jis įsijungė į akademinį darbą dar 1920 m. įsikūrusiuose Aukštuosiuose

Kursuose. Dalyvavo steigiant *Lietuvių katalikų mokslo akademiją*, 1922 m. Steigiamajame susirinkime buvo išrinktas jos vicepirmininku. Nuo 1922 m. jis tapo Teologijos ir filosofijos fakulteto Religijų istorijos katedros vedėju. Lietuvių katalikų mokslo akademija savo pirmajame suvažiavime 1933 m. į savo pirmuosius narius akademikus pakėlė A. Dambrauską, St. Šalkauskį ir Dovydaičį. 1935 m. Teologijos ir filosofijos fakulteto sudarytai komisijai St. Šalkauskis pateikė 58 įvairių mokslo sričių mokslinius darbus, už kuriuos Dovydaičiui buvo suteiktas filosofijos daktaro laipsnis, nors buvo pagrindas suteikti dar gamtos mokslų ir teologijos daktaratus.

Dovydaičio mokslinė veikla buvo neatsiejama nuo spaudos darbo – žurnalų redagavimo ir leidimo. Spaustuvė buvo tartum jo antrieji namai, kurioje jis praleisdavo didesnę dienos dalį. Jis buvo įsteigęs ir redagavęs šešis žurnalus: *Lietuvos Mokykla*, *Kosmos*, *Logos*, *Naujoji Vaidilutė*, *Soter*, *Gamtos Draugas* bei redagavęs du laikraščius – *Ateitį* ir *Viltį*. Jo paties rašyti straipsniai tuose leidiniuose viršija 20 000 puslapių, iš jų daugiau nei 5400 puslapių – mokslinio turinio. Šiuo atžvilgiu Lietuvoje vargu ar kas nors būtų galėjęs su juo lygintis.

Savo lėšomis leisdamas *Lietuvos Mokyklą* Dovydaitis išiskolino, daug kaina-

vo 5 metus leista *Naujoji Vaidilutė*. Taip pat savo lėšomis išleido *Logos* žurnalo du pirmuosius numerius. Labiausiai nuostolinga buvo *Kosmos* leidyba, nes žurnalas turėjo per mažai skaitytojų.

Mokslinių žinių populiarinimas Dovydaičiui buvo savotiškas apaštalavimas: „jeigu netikėjimas skleidžiamas mokslo vardu, tai ir tikėjimą reikia ginti ne pamokslais, o mokslu“. Jis apgalvestavo, kad daug katalikų negali „tikrai džiaugtis savo tikėjimu dėl to, kad nenusimano apie jo pagrindų mokslinį nepaliečiamumą“. Kadangi teisingos mokslinės žinios negali prieštarauti tikėjimui, yra labai svarbu, kad tos žinios nebūtų falsifikuojamos, kad tokių žinių pagrindų nebūtų kuriamos žmonijai

kenksmingos, amorališkos teorijos bei atitinkamos pražūtingos ideologijos.

1931 m. Dovydaitis tapo *Lietuviškosios Enciklopedijos* viceredaktoriumi. Kadangi šios enciklopedijos redakcijos daugumą sudarė laisvamaniškos mąstysenos žmonės, tai jų liberaliai masoniška orientacija neišvengiamai būtų atsispindėjusi ir visoje enciklopedijoje, jeigu Dovydaičio neprilygstama erudicija nebūtų atsvėrusi jų įtakos. Po sovietų invazijos paskutinis Dovydaičio straipsnis *Lietuviškojoje Enciklopedijoje* buvo *Gyvybės filosofija*. Tai iš tiesų pranašiška reikšmingas ženklas, tartum testamentinis priminimas to, kas ne tik ateitininkijai, bet ir visai lietuvių visuomenei yra svarbiausioji problema ir užduotis.

ATEITININKŲ VADOVAS

1920 m. pirmajame Ateitininkų organizacijos kongrese Kaune, sušauktame paminėti ateitininkijos dešimtmetį, Dovydaitis skaitė dvi paskaitas: rugpjūčio 4 d. – religijos ir mokslo santykių tema, rugpjūčio 7 d., baigiamajame posėdyje, – apie ateitininkų pasaulėžiūros pagrindus ir ateitininko idealą.

Tuo metu ateitininkai dar nebuvo susiskirstę į moksleivius, studentus ir sen draugius, bet veikė lyg viena didelė šeima. Tik 1921 m. pradėjus steigti aukštosioms mokykloms, prasidėjo ir ateitininkų skirstymasis pagal išsimokslinimą, tačiau iš esmės ateitininkiškoji veikla buvo nukreipta į moksleivius ir jais rėmėsi. 1921 m. įsikūrus Studentų ateitininkų sąjungai, buvo nutarta įkurti Vyriausiąją ateitininkų tarybą, kurią suda-

rė Moksleivių organizacijos ir Studentų sąjungos pirmininkai ir trejiems metams renkamas Pirmininkas. Pirmuoju pirmininku buvo išrinktas Dovydaitis.

Nepriklausomos Lietuvos mokyklose toliau kūrėsi ateitininkų kuopos, globamos kapelionų. Jie, o ne centrinė vadovybė, praktiškai vadovavo ateitininkų ugdymui ir veiklai. Pagrindinė ateitininkiškoji veikla vyko moksleivių tarpe, nes iš jų turėjo išaugti būsimeji studentai ir būsimoji Lietuvos visuomenė. Tačiau, sukūrus laisvą ir nepriklausomą valstybę, daugelis ateitininkų, po kovų už laisvę, perėjo į politinę kovą už valdžią. Toks ateitininkų posūkis nuo asmenybių ugdymo į praktinių gyvenimo reikalų tvarkymą ne visiems patiko – dėl galimo ateitininkijos sąjūdžio išsigimimo.

1922 m. vykusioje moksleivių konferencijoje kalbėjęs V. Raulinaitis pastebėjo, kad ateitininkai per daug išpolitikavo ir nukrypo į praktinę gyvenimo pusę, nebeturėdami laiko ruošti tinkamais Tėvynei darbininkais. Ir Dovydaitis panašiai mąstė, kad jeigu pirmasis ateitininkijos gyvavimo dešimtmetis buvo daugiau skirtas „Mortos rūpesčių“ įgyvendinimui, tai kitas dešimtmetis daugiau turėtų būti orientuotas į „Švč. Mergelės Marijos siekius“.

Reikia pastebėti, kad pirmą ateitininkijos gyvavimo dešimtmetį labiau reikėsi berniukai ir jaunuoliai, kuriems būdinga išorinė veikla, kovos dvasia, politiniai siekiai. Dovydaitis tai matė ir rūpinosi, kad mergaitės nebūtų užgožiamos, kad galėtų plačiau pasireikšti pagal savo prigimtį ir dvasinius polinkius. Juk evangelinę naujieną mergaitės, kaip ir moterys, priima lengviau ir uoliau. Joms iš prigimties artimesnis gailestingumas, kuriuo yra pagrįstas krikščioniškasis mokymas, o kartu ir pasitikėjimas Kristumi – gailestinguoju Atpirkėju. Būtent nuo pasitikėjimo Atpirkėju bei artimo bendravimo su Juo priklauso ir viso gyvenimo atnaujinimas meilės dvasioje arba Kristuje. Todėl, pradėdant antrąjį ateitininkijos gyvavimo dešimtmetį, 1921 m. pavasarį Dovydaitis pradėjo leisti žurnalą moksleivėms *Naujoji Vaidilutė*. Pasirodo, kad ateitininkų ir ateitininkų veiklos praktiniai siekiai buvo tokie skirtingi, jog kai kuriose gimnazijose pradėjo kurtis atskiros „vaidilučių“ kuopos. Toks „separatizmas“ ne visiems ir ne visoms patiko, nes ne visi ateitininkai vienodai suvokė aukščiaušią arba galutinę ateitininkijos tikslą, to-

dėl ir praktinės veiklos siekiai buvo skirtingi.

1921 m. *Ateities* 1–3 Nr. profesorius paskelbė straipsnį *Dešimt metų ir kaip toliau*, kurį jis laikė ateitininkiška programa. Tai buvo kvietimas, pasiekus tautai laisvę, ryžtingai pasukti krikščioniškojo tobulėjimo keliu: „Jei mes tikrai brangiame Kristų, privalom drąsiai atsakyti – štai mes būsim šventaisiais. To ateitininkiškojo šventumo požymis turėtų būti inteligentinis Kristaus dvasios darbas šių dienų visuomenėj. Pagrindinis tokio šventumo šaltinis yra Švenčiausioji eucharistija, kuri yra visos Kristaus tikinčiųjų draugijos centras, žmonijos atsinaujinimo sąlyga, šventybės pradai“. Ši Dovydaičio kvietimą priėmė tik dalis ateitininkų, o kiti gal manė, kad galima ką nors „atnaujinti Kristuje“ be artimo gyvenimo su Kristumi... Tad teko apsiriboti moksleivių ir studentų eucharistinių būrelių.

1925 m. II kongrese išrinktas ateitininkų vadu, Dovydaitis naująją kadenciją pradėjo straipsneliu *15-kos metų kongresas ir kas toliau...* Ir šį kartą jis skelbė iš esmės tokį pat raginimą, kaip ir anksčiau: „O toliau ateitininkijos pradėtasai darbas turi eit kaskart vis rimčiau, vis giliau, vis kilniau. (...) Niekam nėra jokio pasiteisinimo nedaryti pažangos, savuosius principus gyvendinant. (...) Cementuok, kas iškrikę, gamink tvirčiausią medžiagą Lietuvos valstybės rūmams, kuriuose būtų ne tik visi žemiškos valstybės patogūs įtaisymai, bet ir Dieviškos valstybės Rūmų jaukumo!“

Būdamas tiesus, paprastas ir dalykiškas, Dovydaitis studentams buvo gyvas pavyzdys, kad ne išorinės manieros at-

spindi tikrąją žmogaus vertę. Tiems, kurie vaizdavo ar norėjo būti „ponais“, toks profesoriaus elgesys visiškai nepatiko. Juk į mokslus jie tam ir ėjo, kad pakiltų virš kaimo prasčiokų! Tuo tarpu Dovydaitis savo gyvenimu panašius siekius ignoravo. Tie naujieji lietuviški studentai tapo pavyzdžiu buvusiems moksleiviams ir atitinkamai darė poveikį jų religinėms bei moralinėms nuostatom. Tokie moksleiviai, tapę studentais, irgi pasidarydavo tautos tradicijų ir katalikiškųjų nuostatų ignoruotojais. Todėl organizacijos priešakyje jie norėjo matyti modernesnę, miestietišką manierų ir laisvės moralės vadovą. Nors Dovydaitis ketino ir toliau likti ateitininkijos vadovu, bet Palangos reorganizacinė konferencija 1927 m. išrinko naują vadą – naujų ideologinių gairių kūrėją St. Šalkauskį, kuris pats vado pareigų visiškai nesiekė. J. Ereto nuomone, Dovydaitis pralaimėjo prieš miesto dvasios aristokratą Šalkauskį todėl, kad savo elgesiu liko kaimietis: „Dovydaitis visa savo buitimi liko kaime, jaunoji karta palengvėl išikūrė mieste. Tokioje padėtyje jo dienos ateitininkijos priešakyje buvo suskaičiuotos“.

Nors pats Dovydaitis, vadovaudamas ateitininkijai, struktūrinių reikalų netvarkė ir veikimui komandų neduodavo, tačiau tie 6 metai (1921–27) buvo derlingi įvairiose srityse. Kaune buvo pradėti statyti Ateitininkų rūmai, organizacijos narių skaičius trigubai išaugo. 1927 m. buvo 6037 moksleiviai, apie 600 studentų ir apie 150 sendraugių. Vėliau tas bendras skaičius nebesikeitė. S. Barzdukas 1927 m. *Ateities* 1 Nr. rašė: „Pr. Dovydaitis nėra organizatorius,

bet organizaciją pripažįsta. Jis tampa ateitininkų centras savo mokslu, giliu tikėjimu ir to tikėjimo gyvu pavyzdžiu. Ateitininkijos judėjime Dovydaitis yra centrinis asmuo“.

Panašių svarbių veikėjų galima rasti ir Biblijoje. Mozė visiškai nebuvo vadas pagal savo prigimtį. Jis išsisukinėjo nuo pareigos vesti tautą iš Egipto, net iškalbos neturėjo, todėl Dievas jam davė pagalbon Aaroną. Galbūt kaip tik todėl, kad Mozė nebuvo gimęs valdytoju, Dievas jį išsirinko kaip vykdytoją – paklusnų Dievo balsui. Dvasingo vado tikslas – ne pačiam už kitus dirbti, bet kitus kūrybai ir darbui uždegti ar paskatinti. Tam nereikia pavaldinių stumdyti ir tampyti, atseit vadovauti, bet reikia būti Dievo Dvasios tarpininku ar meldėju, kad Ji visus uždegtų ir jų sieloms vadovautų. Tokia yra Dovydaičio pamaldumo prasmė, todėl jis troško, kad ir ateitininkai nenutoltų nuo Kristaus, kuris yra išpėjęs: *Nuo manęs atsiskyrę, jūs negalite nieko nuveikti* (Jn 15,5).

Dovydaitis visada domėjosi ne tik moksleivių, bet ir studentų ateitininkų veikla, bendravo su vyrų korporacija *Activitas*, merginų draugove *Birutė* ir tarpkorporaciniu eucharistininkų būreliu. Ši pastarąji labai vertino ir puoselėjo, o būrelio susirinkimų metu nagrinėdamas evangelinius tekstus, padėdavo rasti atsakymus į labai keblius iš to kylančius klausimus. P. Spėtylos žodžiais: „buvo tikras Pranciškus Asyžietis: ir ugingas, ir švelnus; ir mylintis, ir kietas kaip titnagas principuose; svarbiausia, rasdavo žodžius, kurie skverbėsi į protą ir širdį visam gyvenimui“.

Būdamas organizacijos vadovu, Dovydaitis globojo eucharistininkus kaip pačius uoliausius ateitininkų idealo siekėjus. 1926 m. Kaune buvo sušauktas jaunųjų eucharistininkų suvažiavimas – pirmas Lietuvoje tokio eucharistinio judėjimo susibūrimas. Jau buvo kuriama Lietuvos eucharistinio jaunimo sąjunga ir net parengti jos įstatai. Savo paskuti-

nėje, kaip ateitininkų vado, kalboje, Dovydaitis pasakė lyg ir testamentinį priminimą: „Eucharistininkai yra ateitininkų širdis“. Po jo nušalinimo pradėjo blėsti ir eucharistininkų būrelio teorinė bei praktinė veikla: susirinkimų lankymas, Šv. Rašto studijos, o taip pat gailėstingųjų darbų, ligonių lankymo, misijų ir spaudos ratelių darbas.

TĖVAS BE ĮPAREIGOJIMŲ

Dovydaitis, šiaip jau gyvenime kuklus ir nepretenzingas, labai skaudžiai išgyveno jo nušalinimą nuo Ateitininkų organizacijos vadovo pareigų. Tai rodo, kad ateitininkija jam buvo kaip šeima, kuriai jis skyrė savo protą, širdį ir darbą. Nušalinimas rinkimų būdu prilygo daugiavaikės šeimos tėvo nušalinimui: jeigu perdėm demokratizuotoj šeimoj paugusiems vaikams nebepatiktų tėvo idėjos bei raginimai, jie galėtų griebtis rinkimų metodo, kad išigyty „geresni“ tėvą – modernesnį, liberalesnį ir pan. Toks metodas yra veiksmingas, bet nelabai etiškas, nes jeigu atsibosta gyventi tėvų namuose, keisti reikia ne „senąjį tėvą“, o išeiti į savąjį gyvenimo kelią. Ateitininkijos atžvilgiu tai reiškė, kad ne studentai turėjo visai ateitininkijai primesti savo morališkai liberalesnį elgesio ir veikimo modelį, bet patys nuo ateitininkijos atsiskirti, panašiai kaip atsiskiria suaugę vaikai nuo savųjų tėvų ir sukuria naujus ar „statutinius“ tarpusavio santykius. Šiuo požiūriu evangelinio sūnaus palaidūno elgesys atrodo simpatiškesnis...

Dovydaičiui buvo svetimas ateitininkų vadovo rinkimų principas. Juk ir jis

pats sąjūdžio įkvėpėju tapo ne rinkimų keliu, bet maldos pagalba ir įkvėpimu iš Aukšto. Jo manymu: „tik šitokie vadai, nepareinamai nuo to, ar jie bus ar nebus išrenkami, išveda organizaciją į tikrąsias aukštumas“.

Tokio įsitikinimo pagrįstumą Dovydaitis įrodė praktiškai, kuomet tautininkų valdžia uždraudė ateitininkų moksleivių veiklą mokyklose. Tautinės vienybės ideologija sukūrė diktatūrinį valdymą, kurio priešakyje buvo A. Smetona. Šis režimas ėmė slopinti ne tik politinių partijų opoziciją, bet ir kultūrines organizacijas. Ypatingo valdžios dėmesio susilaukė katalikiškos organizacijos, nes jos stipriausiai reiškėsi. 1930 m. švietimo ministro įsakymu buvo uždrausta veikti moksleiviams ateitininkams. Jie buvo šalinami iš gimnazijų, o jų vadovai studentai tremiami iš Kauno ar įkalinami. Net Vatikano nuncijus Lietuvoje 1931 m. buvo paskelbtas nepageidajamu asmeniu ir per 24 valandas išsiųstas iš Lietuvos.

Tuo metu ir atsiskleidė Dovydaičio misija – jis „savo vaikų“ nepamiršo ir nepaliko likimo valiai. Jis ne tik skaitė pasikaitas moksleiviams ateitininkams, bet

ir kitus skatino juos globoti. Juk nepriklausomoje Lietuvoje jis negalėjo palikti nepalankios valdžios savivalei to sąjūdžio, kurį taip sunkiai įkūrė carinės Rusijos priespaudoje. Pabaigęs mokslo metais keliauti po ateitininkų renginius, vasarą Dovydaitis vykdavo į kaimus ir pas pavasarininkus, pasidarydavo lyg neoficialiu jų vadu. Jo pavyzdžiu į pagalbą pavasarininkams ateidavo ir ateitininkai.

Slaptai ateitininkų veiklai nepritarė Šalkauskis, kaip pavyzdį įvardydamas Mahatmą Gandį, kuris „niekadęs neveikia iš pasalų“. Dovydaitis negalėjo suprasti, kodėl katalikai negalėtų veikti

pogrindyje, jeigu valdžia palieka tik dvi galimybes: nutraukti veiklą bei egzistavimą arba – veikti slapta. Ir šiuo atveju Dovydaičio pozicija buvo daugiau mylinčio tėvo, nei oficialaus valdininko. Z. Ivinskio nuomone: „niekas kitas turbūt taip skaudžiai neišgyveno ir neatjautė moksleivių ateitininkų organizacijos uždarymo, kai jų tėvas, augintojas ir visada rūpestingiausias prižiūrėtojas“.

Reikia pripažinti, kad pogrindžio veiklos metais moksleiviai ateitininkai išaugo kiekybiškai ir sustiprėjo dvasiškai. Daugiausiai tokiam procesui pasitarnavo Dovydaičio veikla ir globa.

GLOBĖJAS

Didelė Dovydaičio asmeninių lėšų dalis buvo skiriama moksleivių, o ypač studentų šalpai. Studentus jis dažnai remdavo pinigais, kartais maisto talonais ar savo skiriamomis stipendijomis. Atrodė, kad globojamąjį jaunimą jis prilygino savo vaikams. Šiuo požiūriu tai buvo vienintelis toks profesorius universitete. Dauguma sušelpusių paprastai paskolų negražindavo – gal iš dalies todėl, kad sušelpantieji jautė globėjo tėviškumą, o tėvams juk nebūtina atsilyginti... Būdavo atvejų, kai skolininkai paramą sunaudodavo visai ne tiems neva būtinoms tikslams, o savo malonumui. Tokiais atvejais idealistinė poza ir plepėjimas būdavo tik širma tamsiai sielai paslėpti bei dosnų profesorių apgauti. Kartą jis net pasiskundė: „Jau gerą būrį turiu savo užantyje ir tas būrys mane šiais metais labai smarkiai yra pažindęs, taip, jog šiuo metu vos ant kojų besilaikau finansiniu atžvilgiu“.

Ne tik tiesiogine pinigine parama, bet ir tarpininkaudamas stengėsi padėti, išrūpinti pašalpas ar stipendijas. Su Dovydaičio paraginiu bei rekomendacija gavo stipendiją ir moksleivis Juozas Girnius, kuris be tos stipendijos gal nebūtų išėjęs į filosofo kelią.

Dovydaitis ne tik pats lankė uždraustus moksleivius ateitininkus, bet ir kitus ragino juos globoti, ypač gimnazijų kapelionus, jeigu jie aplaidžiai atlikdavo savo pareigas. Vienam abejingam kapelionui jis parašė gana tiesmuką laišką: „Dievo altoriaus tarnai ir netgi tie, kuriems tas jaunimas yra pavestas, pavirto lyg kokiais gramafonais ir pasitenkina tik privalomųjų pamokų ir pamokslų *atbarabanijimu* bei pamaldų atlaikymu! Tokie *barabanščikai*, o ne kas kitas ir privedė prie to, ką mes šiandien *šventoje ir katalikiškoje* Lietuvoje turime...“

Laiškas buvo rašytas Šiaulių berniukų gimnazijos kapelionui, kuris gyveno

„susidėjęs“ su viena gimnazijos mokytoja, o vėliau, sovietmety, atsisakė kuni-gystės. Už tokį gimnazijų kapelionų ra-ginimą remti ateitininkus, prezidentas A. Smetona 1936 m. sausio 16 d. atlei-do Dovydaitį iš profesoriaus pareigų. Tarpininkaujant dekanui P. Kuraičiui, ministras po dviejų mėnesių Dovydaitį vėl priėmė į universitetą, bet jo atlygi-nimas buvo per pusę sumažintas. Todėl per pusę sumažėjo jo galimybės šelpti skurstančius studentus.

Dovydaitis lankydavo visus kultūri-nius renginius, kuriuos Kaune sureng-davo ateitininkai. Ateitininkų ir pavasa-rininkų šventėse mielai dalyvaudavo pramogose ir žaidimuose, mėgdavo dai-nuoti, todėl iššvykas pasiimdavo ir dai-nynėlių. Kaip pamaldose giedojimas, taip sambūriuose dainavimas žadina atitin-kamą dvasią ir bendrystės jausmą. Do-vydaičio elgesiui buvo būdinga tai, kad jis visiškai nesistengė jaunimui įtikti ar pataikauti, nes juos laikė sava šeima, to-dėl elgėsi kaip vyresnis brolis. Mokslei-viams tapo ateitininko pavyzdžiu – lyg vienu iš jų. Savo ruožtu Dovydaitis ben-dravimo pavyzdžiu laikė pirmųjų krikš-čionių bendruomenes, kuriose brolybės dvasia žmones daug stipriau vienijo, ne-gu dabartinės organizacijos statutiniai reikalavimai. Tokios dvasios ugdymui jis nematė kitokio gyvybės šaltinio, kaip Komunija, Kristus ir globėjiskas bendra-vimas su jaunimu..

Nors moksleivių ateitininkų veikla buvo nelegali, tačiau per tuos draudimo metus išaugo ne tik jų skaičius, bet ir krikščioniškoji savimonė. Kaip yra pa-stebėjęs Z. Ivinskis, Dovydaitis, dirbdamas su moksleiviais ateitininkais, „nuo

1930 m. išvystė tokį aktyvumą, kuris iki tol jo gyvenime nebuvo dar pažįsta-mas“. Tuo metu moksleiviai ateitininkai išsilaikė tik Dovydaičio dėka, nes oficia-lioji Centro valdyba buvo tik formali ir neveiksni struktūra. Jei sumiesčionėję studentai prasčiokiškų manierų Dovy-daičio nemėgo, tai nuo kaimo dar ne-atitrūkusiems moksleiviams jis buvo ar-timas savo paprastumu ir tėviškumu. Moksleivius ateitininkus jis laikė savo šeima, juos vadino „vaikučiais“, kartu jiems buvo tikro ateitininko pavyzdžiu.

Vadovavimą Dovydaitis siejo su glo-ba, todėl jis buvo ne tik ateitininkijos są-jūdžio įkvėpėjas, bet ir globėjas sunkiose dienose. Savo dvasia ir veikla buvo tik-resnis vadovas už oficialųjį vadą, išrink-tą agitacijos ir balsavimo būdu. Tuo pa-čiu jis įrodė, kad tikruosius idėjinio-dva-sinio judėjimo vadus iškelia ne rinkėjai, bet žmogaus asmenybę kurianti dvasia.

Turėdamas globėjo charizmą, Dovy-daitis negalėjo apsiriboti tik ateitininkais. Jis talkino ir pavasarininkams kaip sava-noris pagalbininkas, lankydavo jų kuopas, dalyvaudavo šventėse, sakydavo kalbas. Patys pavasarininkai jį kviesda-vosi, jausdami jo meilę kaimui ir jo žmo-nėms. Sekdami savuoju „tėvu“, į glau-desnį bendravimą su pavasarininkais įsi-jungė ir ateitininkai, taip puoselėdami bi-čiulystę tarp besimokančio ir kaime liku-sio jaunimo. 1932 m. liepos mėn. pavasa-rininkai Marijampolėje sušaukė kongre-są, kuriame Dovydaitis ir kiti kalbėtojai pasakė režimo atžvilgiu aštrias kalbas dėl katalikų jaunimo veiklos varžymo. Po kongreso Dovydaitis, prof. J. Eretas ir pavasarininkų vadas J. Leimonas buvo nubausti 3 mėnesiams kalėjimo.

NAMŲ APLINKOJE

Nuolat šelpdamas studentus ar moksleivius, Dovydaitis gyveno gana kukliai. Namuose jo darbo kambaryje „nebuvo nei minkštos kėdės, nei užuolaidų ant langų, nei kilimo, nei paveikslų“. Visos sienos, kurios neturėjo langų ar durų, buvo užstatytos knygų lentynomis. Be to, tai buvo šalčiausias kambarys visame name.

Nemėgo puošnumo nei „ceremonijų“, nesidomėjo apranga nei gastronomija arba „pilvamokslu“. Namuose nerenegė puotų, bet šv. Kalėdų ir šv. Velykų šventėms pasiruošdavo. Savo automobilio neįsigijo, o Kaune visur stengdavosi vaikščioti pėsčias. Vengė visko, ką buvo galima vadinti prabanga, nes tai reiškė veltui švaistyti pinigų, kuriais buvo galima daug ką sušelpsti arba žurnalų leidybą padengti. Negaišo laiko vizitams ir tik bėdos spiriamas pas kitus lankydavosi. Salonų pobūviai ir papročiai jo šeimai buvo visiškai svetimi.

Buvo visiems vienodai draugiškas, bet vengdavo asmeniško, intymesnio artumo. Tai ne savų namų židinio, bet visuomenės žmogus, panašiai kaip geras klebonas daugiau gyvena parapijos, o ne klebonijos reikalais. Gal todėl tokiais kunigais, kurie per daug rūpinosi savo ūkiais ir gerbūviu, Dovydaitis tiesiog piktindavosi sakydamas: „Tokie blogai apaštaluja: kunigas, kaip Kristus, turi mirti neapsikrovęs turtais“.

Tokiam Dovydaičio gyvenimui netrukė jo žmona – geros širdies, paprasta ir supratinga moteris. Žmonės net stebėjosi jų darniu gyvenimu be ginčų, priekaištų ir nesutarimų.

Užaugęs religingoje šeimoje, Dovydaitis savo religingumo nesigėdijo, jo pamaldumas buvo liaudiškai paprastas ir aktyvus: meldėsi iš maldaknygės ir kalbėjo rožinį, vykdavo į Šiluvos ir kitus atlaidus, eidavo Dievo Kūno procesijose gatvėmis, nešdavo baldakimą. Melsdavosi atsiklaupęs ant grindų, mėgdavo giedoti liaudiškas giesmes. Jis viešai yra sakęs, kad „maldoje sukaupta išmintis duodanti įkvėpimo bei jėgos bet kokiam sunkesniam žygiui“. Kantriai išklausedavo net ir prasčiausius kaimo klebonų pamokslus, nes kartą tokio pamokslo metu išgirdęs visam laikui ištrigusius žodžius: „Jei tu linksminiesi, esi Dievui skolingas, bet jei kenti – tau Dievas skolingas“.

Užsienio kraštai jo netraukė, bet Lietuvą pažinojo labai gerai, nes beveik visus jos kampelius buvo aplankęs. Apgailestaudavo dėl tų, kurie veržėsi į užsienį, savojo krašto nepažinę. Atostogaudavo ne kurortuose, bet savo tėviškėje. Parvykdavo tuo metu, kai kaime būdavo didžiausias darbymetis, kad padėtų nudurbti sunkiausias darbus. Ten jis atsigaudavo, pagerėdavo nuotaika, mėgdavo juokauti ir dainuoti. Labiausiai mėgo būti miške, į kurį nusivesdavo vaikus uogauti ir grybauti.

Kraštiečiai jį labai gerbė, vadindami kunigų mokytoju. Kai 1931 m. Višackio Rūdos parapiją vizitavo vysk. M. Reinys, prieš tai užsuko į Runkių kaimelį pas Dovydaitį. Į bažnyčią vyskupas buvo lydima procesijos, bet M. Reinys po ranka dar pasiėmė ir Dovydaitį, tad jie abu po baldakimu ir įžengė į bažnyčią.

Mėgo su kaimo žmonėmis kalbėtis, išgirsti jų nuomonę apie viską. Jeigu kas nors pasiskųsdavo, stengdavosi rimtai padėti. Trumpai pabuvęs tėviškėje, vėl iškeliaudavo su visuomeniniais reikalais: vykdavo į moksleivių ateitininkų šventes, pavasarininkų kongresus, klierikų primicijas ir t.t. Tuo metu jo šeima likdavo kaime iki rudens.

Jo paties vaikai buvo leidžiami į privačias katalikiškas mokyklas (jėzuitų, kazarimiečių gimnazijas), deja, vaikai jose neįgijo gilesnės religinės brandos. Šios mokyklos, dėl savo rutiniškumo, vaikų religingumą daugiau sugebėjo nuslopinti, negu išugdyti. Tėvas suteikė vaikams galimybę mokytis visko, ko norėjo. Dar mažus savo vaikus pasiimdavo su saviimi, kai vykdavo į ateitininkų šventes ar iškylas, bet būti ateitininkais niekada nevertė. Tai rodytų, kad ateitininkiškumą Dovydaitis laikė širdies apsisprendimu ir diktato šioje srityje negalėjo būti. O vaikai, savo ruožtu, pasaulėžiūros problemomis nesidomėjo, nes vaikystėje ne-

patyrė tokių nuoskaudų, kokias išgyveno jų tėvas. Ne pasaulėžiūra ir mokslas jiems rūpėjo, bet sportas, gatvės draugai ir pramogos. Pats su didele energija per vargą veržėsis į mokslą, Dovydaitis sunkiai išgyveno savo vaikų nenorą mokytis ir jų polinkį veltui gaišti laiką. Pasirodo, kad vaikai savo polinkius ir būdą ne visada paveldi iš tėvų, o tėvai ne visada būna savo namuose pranašais. Joks pranašas nepriimamas savo tėviškėje (Lk 4, 24). Tai liudytų, kad Dovydaičio skelbiami idealai iš tiesų buvo aukšti, todėl jų sekėjais buvo ne vaikai ar giminės, bet tie, kurie išgirdo atitinkamą Dangaus kvietimą. Tokios klausos išugdymui neužtenka tėvų noro, jų pavyzdžio ar knyginį įrodinėjimą, nes Dievo Dvasios dvelksmas nėra pavaldus žmonių valiai. Ši Dovydaičio šeimos patirtis yra svarbi nūdienos ateitininkams, nes ji skatina rimčiau pažvelgti į tokius dvasinius dalykus, kurių negali atstoti moksliniai argumentai, asmeninis pavyzdys ar liaudiškas religingumas.

OKUPACIJA IR TREMTIS

Sovietams 1940 m. okupavus Lietuvą, jau po mėnesio buvo uždarytas Teologijos ir filosofijos fakultetas, atleisti jo profesoriai. Dovydaitis nebetiko ir enciklopedijos redakcijai. Buvo sustabdyta jo žurnalų leidyba. 1940 m. rugpjūčio 8 d. jis rašė: „Lietuva grūste grūdama į raudonąją prarają; po savaitės jau turėsime *liaudies seimą*, kuris tikrai skelbs Lietuvos prijungimą ir įjungimą į Sovietų Rusiją“.

Įvyko tai, ko Dovydaitis labiausiai bijojo, dėl ko nuolat stengėsi išpėti tau-

tą ir dvasiškai paruošti jaunimą. Nepriklausomybės metais, jausdamas sovietinės Rusijos grėsmę, Dovydaitis išpėjo, kad bolševizmui kelią rengia visoks abejingumas, kuris griaua tautos religinę-dorinę sąmonę. Jis jaudinosi dėl tų, kurių „širdžiai ir protui bedieviška socialistiška rusybė buvo artimesnė, kaip katalikiška lietuvybė“. Jautė antipatiją tautiniam režimui ir negalėjo jam atleisti „tautinio trumparegiškumo“, kuomet prisidengiant tautine vienybe buvo slopinamos katalikiškos organizacijos, ne-

matant komunizmo pavojus. Todėl tauta nebuvo paruošta sutikti bolševikų okupaciją ir vergiją.

Prasidėjus sovietų invazijai, Dovydaitis turėjo galimybę palikti Lietuvą, bet tokio pasiūlymo atsisakė: jei pabėgtų, tikrai nukentėtų jo šeima, o likdamas geriau pasitarnaus Tėvynei. Todėl ir ryžosi viską kantriai iškęsti savo šeimos ir tėvynės labui: „Aš ne toks baikštus, kaip *tautos vadai* ir jų bičiuliai“. Jis gana nepalankiai žiūrėjo į tuos, kurie sunkią valandą palieka tėvynę.

Dovydaitis nusprendė apsigyventi savo ūkyje Paprienuose, Čekiškės valsčiuje: „Nuo žagrės išėjau į gyvenimą, su žagre norėčiau ir baigti gyvenimą“. Taip žymus mokslininkas ir visuomenininkas tapo žemdirbiu, neturinčiu lėšų net svarbiausiems ūkio reikalams tvarkyti. Tačiau jo svajonė buvo savo ūkelį pavertsti kultūriniu židiniu.

Dovydaitis buvo suimtas 1941 m. birželio 14 dienos rytą. Kaune tą patį rytą buvo suimta jo žmona, abu sūnūs ir jaunesnioji dukra (vyresnioji gyveno Vilniuje). Trėmimo dieną į Dovydaičio sodybą daryti kratos atvyko Čekiškės partorgas Povilas Sadovskis, Čekiškės komiteto narys Petras Širkanovskis ir NKVD bendradarbis Gorbuzovas Nikolajus Moisiejevičius. Buvo paimta 40 kg literatūros ir susirašinėjimų, 1000 rublių ir trijų šventųjų atvaizdai.

Vietos gyventojų liudijimu, suimtas profesorius buvo priištas už kaklo grandine prie vežimo, beveik visą kelią turėjo bėgti paskui arklį kone iki Kauno, o iš ten buvo išvežtas į Sibirą.

Kuomet Dovydaitis ir kiti lietuviai buvo atvežti į lagerį Nr.47, esantį prie

Gari gyvenvietės Šiaurės Urale, tris dienas tremtiniai buvo kratomi. Tarp prof. Dovydaičio daiktų rado maldaknygę ir rožinį, kuriuos enkavedistai norėjo išmesti į šiukšlių dėžę, tačiau profesorius su jais susistumdė ir griežtai pasakė: „Galite iš manęs atimti gyvybę, bet rožančiaus ir maldaknygės neatiduosiu“. Taip ateitininkų tėvas ne tik išsaugojo jam svarbius religinius daiktus, bet ir parodė, kaip reikia branginti sakralias vertybes.

Kaliniai buvo apgyvendinti plytinės pašiūrėje be sienų. Prisistatęs NKVD politrukas išpėjo: „Jūs manote, kad grįšite į tėvynę? Niekados! Matote aplink kelmus? Po kiekvienu kelmu bus jūsų galva...“

Vėliau atvežtus lietuvius apgyvendino barake kartu su lenkais. Šių abiejų katalikiškų tautų patriotai, taip vieni kitų nemėgę, pateko į nasrus gerai neįvertintam raudonajam grobuoniui, tūnojušiam visai šalia...

Kaliniai turėjo dirbti taigoje miškakirčiais. Šalčiai prasidėdavo rugsėjo mėnesį, o žiemos viduryje pasiekdavo 50 laipsnių. Kasdien reikėjo kirsti medžius ir tiesti per mišką kelius. Nebuvo leidžiama susikurti ugnies ir pasišildyti vandens. Keldavo 6 val. ryto, o į barakus parvartydavo 11 val. vakaro. Po kelių mėnesių vergai pradėjo mirti nuo dizenterijos ir plaučių uždegimo persišaldžius, nuo sunkaus darbo ir badavimo. Kasnakt numirdavo po 5-6 žmones. Lenkų vienuolis marijonas S. Chojnackis vėliau liudijo: „Buvo nuostabu matyti, kaip prof. Dovydaitis savo maistu dalijosi su kitais. Visą laiką kęsdami badą, alkani žmonės kartais ėmėsi ir kai kurių žmogų žeminančių veiksmų, pvz., ieškojo mais-

to atmatose. Tačiau prof. Dovydaičio niekada nemačiau tarp šių žmonių. (...) Niekada negirdėjau jo kitais besiskundžiančio ar kitus kritikuojančio. Greičiau jis linko pateisinti ir suprasti visus tuos, kurie lengvai susiginčydavo, vartodami nekontroliuojamą ir ižeidžiantį žodyną“.

Prisimindamas Dovydaičio ir Jokanto suteiktą pagalbą sunkiu momentu, lenkas tremtinys Kosciulkovskis rašė: „Niekada to neužmiršiu!“ Kartu kalbėję kaliniai Dovydaitį atsimesna kaip labai pamaldų žmogų, kuris visada su saviimi turėjo rožinį. Tame lageryje buvo kunigų lenkų, kurie slapta laikydavo Šv. Mišias ir teikdavo religinius patarnavimus. Iš vieno kunigo vilniečio Dovydaitis buvo gavęs įgaliojimą dalinti tikintiesiems Komuniją, galbūt ir būti Atgailos sakramento tarpininku. Gyvenant laisvės sąlygomis tai būtų visiškai nesuprantama, tačiau lageriuose panašių at-

vejų būdavo. (Šių eilučių autoriui viename Mordovijos lagerių 1964 m. teko būti panašiu tarpininku: kunigas, esantis kitame lageryje, Velykų laiku tam tikrą sutartą valandą per atstumą suteikdavo nuodėmių atleidimą tiems katalikams, kurie tuo metu, atlikę asmeninę atgailą, norėjo jį gauti. Tokio Atgailos sakramento suteikimo papildoma sąlyga buvo – atlikti sakramentinę išpažintį atsiradus progai susitikti su kunigu. Kunigas iš anksto tarpininkui perduodavo konsekruotas Ostijas, o šis padalydavo Atgailos sakramento dalyviams). Taip buvo paliudijama, kad Kristaus meilė ir Jo Dvasia yra platesnė ir galingesnė už lagerių tvoras bei įprastinius formalumus.

Dovydaitis ir lageryje išliko aktyvus visuomenininkas: diskutuodavo su kaliniais pasaulėžiūrinėmis temomis, rengė slaptas pamaldas, šelpė už save silpnesnius.

ŠĖTONO KERŠTAS

Vokiečiams užėmus Lietuvą, sovietų budeliams reikėjo kaip nors pateisinti šio žymaus mokslininko ir visuomenininko įkalinimą. Po 1941 m. birželio 23 d. sukilimo, kuriame aktyviai reiškėsi ateitininkai, sovietų budeliams reikėjo ne tik kaip nors pateisinti Dovydaičio ištrėmimą, bet ir surengti jo teismą bei sušaudymą. (Juk panašiai bolševikai skubėjo nužudyti Rusijos carą). Todėl 1941 m. spalio 18 d. Dovydaičiui lageryje buvo pradėta kurti baudžiamoji byla. Sverdlovsko srities NKVD valdybos tardytojas Sofronskis 1942 m. kovo 9 d. pateikė nutarimą Dovydaitį pripažinti kaltinamuoju. Kaltinimo esmę sudarė tos

dienos apklausos protokole surašyti Dovydaičio atsakymai į tardytojo klausimus: „Dėl man pateiktų kaltinimų kaltas neprisipažįstu; bet aš pripažįstu, kad nuo 1934 iki 1940 m. buvau katalikų darbininkų sąjungos Centro komiteto pirmininku ir nuo 1925 iki 1927 metų Ateitininkų vyriausiosios tarybos pirmininku, taip pat buvau Katalikų akcijos KVC vicepirmininku ir pirmininku. Be to, aš skaičiau paskaitas ir pranešimus, kuriuose teoriškai aiškindavau komunizmo mokymą apie religiją.“

Tačiau NKVD vadovybė Maskvoje, matyt, suvokė, kad tokių „nusikaltimų“ neužtenka, kad būtų galima sušaudyti

žinomą mokslininką ir visuomenės veikėją. Todėl 1942 m. liepos 18 d. priimamas nutarimas Dovydaitį areštuoti, apkaltinus jį dalyvavimu 47-me lageryje įsteigtame *Lietuvių gelbėjimo komitete*. Dovydaičio areštą sankcionavo Sverdlovsko srities prokuroro pavaduotojas Sidorkinas. Nutarime buvo pateikti Dovydaičio „nusikalstami gyvenimo“ faktai, o iš jų svarbiausias – „Būdamas įkalinamas 47 Gario lagerio skyriuje, pradėjo aktyvią kovą su sovietų valdžia. 1941 m. išstojo į kontrrevoliucinio sukilimo organizaciją *Lietuvių gelbėjimo komitetą*, kurios tikslas ir uždaviniai – ginkluoto sukilimo būdu išvaduoti iš lagerio įkalinatus lietuvius ir su vokiečių pagalba grįžti į Lietuvą“.

Tokiu būdu Dovydaitį buvo galima kaltinti kaip aktyviai kovojantį prieš sovietų valdžią. Rugpjūčio 3 d. tardytojas Suchovas Dovydaitį tardė 4 valandas, ragindamas prisipažinti dalyvavus *Lietuvių gelbėjimo komitete*, kurį lageryje įsteigęs buvęs Lietuvos vidaus reikalų ministras A. Endziulaitis. Kaip rašoma protokole, A. Endziulaitis teigė, kad „jis 47-me lageryje įtraukęs Pr. Dovydaitį į sukilimo organizacijos *Lietuvių gelbėjimo komitetas* veiklą, kad jis dalyvavęs šio komiteto susirinkime, kur buvo svarstyta apie lagerio sargybos nuginklavimą, nuteistųjų išvadavimą, bėgančiųjų iš la-

gerio aprūpinimą maisto produktais“. Dovydaitis visa tai neigė.

Kaltinamąją išvadą 1942 m. rugpjūčio 12 d. patvirtino NKVD Sverdlovsko srities skyriaus viršininkas Borščevas, o rugpjūčio 20 d. šią išvadą patvirtino Sverdlovsko srities prokuroro pavaduotojas Sidorkinas. Rugsėjo 24 d. šioje kaltinamojoje išvadoje prokuroras įrašė apie bylos perdavimą Ypatingajam pasitarimui (Osoboje soveščanije), siūlydamas kaltinamajam bausmę – sušaudyti.

1942 m. spalio 17 d. Ypatingasis pasitarimas nutarė: „Praną Dovydaitį, Motiejaus sūnų, už aktyvią kovą prieš revoliucinį judėjimą ir antitarybinę agitaciją, sušaudyti. Asmeninį turtą konfiskuoti“. NKVD 1-jo spec. Skyriaus viršininko Valstybės saugumo leitenanto Gagarino pasirašytoje „Visiškai slaptose“ pažymoje rašoma: „Nuosprendis Dovydaičiui Pranui, Motiejaus sūnui, g. 1886 m., įvykdytas Sverdlovsko mieste 1942.XI.4. Aktas apie nuosprendžio įvykdymą saugomas NKVD Sverdlovsko srities 1-jo spec. skyriaus fonde“.

Likę gyvi 47-jo lagerio kaliniai liudijo, kad 1942 m. pabaigoje tardymui į Sverdlovską buvo išvežta kelios dešimtys kalinių, žiauriai kankinti, kaltinami sukilimo, pabėgimo ir prisijungimo prie vokiečių rengimu. Kaliniai pripažindavo „kaltę“, nes buvo geriau mirti, negu kęsti tokius tardymus.

BRANGIAUSIAS PALIKIMAS

Dovydaičio viltys sukurti savo tautai laimingą krikščionišką gyvenimą tuo metu neišsipildė – jo darbų vaisiai dide-

le dalimi buvo sunaikinti. Dar prieš karą Dovydaitis yra sakęs kunigui K. Žitkui: „Jei karas – blogai. Jis bus pasauli-

nis ir labai žiaurus. Tada jo ugnyje galėtų sudegti ne tik visos mūsų svajonės, bet ir mes patys.“

Nuolat rodęs gilaus tikėjimo, maldos ir darbštumo pavyzdį, Dovydaitis ne daug turėjo deramų sekėjų. Dar daugiau – jau prieškario metais Lietuvoje buvo daroma tokių klaidų ir nuodėmių, už kurias buvo privalu atsisteisti prieš Amžinąjį Teisingumą. Joks triūsas, mokslas, gerbūvis ar išorinė kultūra negali kompensuoti tos žalos, kurią tautos ateičiai daro jaunosios kartos vedimas kreivais takais. Daug kas atleidžiama tautai, esančiai vergijoje, tačiau pasiekus laisvę, už viską atsako pati tauta. Turėtų atsakyti tie, kurie nusikalto, tačiau dažniausiai jie nuo atsakomybės stengiasi pabėgti. Tad visą Teisingumo krūvį tenka prisiimti idealistams ir tautos kankiniams. 1976 m. vienas lietuvis, įkaltas Šiaurės Uralo lagerio karceryje ir labai sušalęs, trumpai išvydo paguodžiančią viziją, liudijančią apie palaimingą žuvusiųjų auką: aukštame Lietuvos miške jauni partizanai dainuoja skambia, iki dangaus kylančią dainą:

*Broleliai užmigę...
Jų kūnai tešviečia
ilgai mylimoj Lietuvoj!*

Ypatinga misija tenka tiems, kurie tokią auką yra pasiruošę dvasiškai. Reikia pripažinti lemtingą Apvaizdos kelią Dovydaičiui, kuris jaunųjų katalikų sąjūdžiui iškėlė šv. Pauliaus kvietimą *visa atnaujinti Kristuje*. To paties Apaštalo keliu teko eiti iki pat galo ir jam pačiam eiti: *Savo kūne papildau, ko dar trūksta Kristaus vargams dėl jo Kūno, kuris yra Bažnyčia*

(Kol 1, 24). Tas vargų kelias Dovydaičiui, kaip ir apaštalui Pauliui, baigėsi smurtine mirtimi..

Mūsų pastangos ne visada duoda šimteriopą derlių, o maldos, kad ir kokios jos būtų intensyvios bei Dievu pasitikinčios, ne visada Danguje būna išgirstamos taip, kaip mes to norėtume: jokios maldos nebesugražins mūsų į vaikystę, iš kapų nebereais brangūs mirusieji, o gyvenimas, kartą paaukotas tautai kaip savo šeimai, teka tik Apvaizdos brėžiama vaga.

Tačiau profesoriaus gilaus religingumo dėka, virš jo šeimos išsiskleidė tam tikras angelų sargų skėtis: nors beveik visi jo šeimos nariai buvo ištremti į Sibirą, bet nei vienas nežuvo – visi sugrižo į Lietuvą.

Apie savo „išsūnytuosius“ vaikus-ateitininkus Dovydaitis ir Sibire galvojo bei rūpinosi jų dvasine būseną. Jo rengiamose lagerinėse pamaldose dažniausiai dalyvaudavo ištremtieji ateitininkai. Kartą vienam iš jų, Petruui Minutkai, profesorius perdavė lyg ir savo testamentinį pavedimą: „Aš jau senas, vargu ar teks dar Lietuvą pamatyti, bet tu esi jaunas, galimas daiktas, kad grįši į Lietuvą, todėl ir prašau tavęs, kai sugrįši į Lietuvą ir bus palankios sąlygos, sušaukite ateitininkų suvažiavimą mano tėviškėje ir ta proga pastatykite kryžių. Kryžius turi būti pastatytas ant kalnelio į kelio pusę, kad primintų lietuvių kančias Sibire.“

Prisimenant žymius mūsų krikščioniškojo gyvenimo asmenis, kartais norisi juos išivaizduoti gyvenančius dabartyje, pažiūrėti į jų elgesį naujomis sąlygomis,

pasišnekučiuoti apie gyvybiškai svarbius nūdienos reikalus. Kokius tris pamatinius klausimus Dovydaitis iškeltų dabartinėje Lietuvoje? Tikriausiai pradinė klausimų forma galėtų būti kaip ir prieš 95 metus pateiktoji 1-jame *Ateities* numeryje. Ir atsakymai būtų panašūs. Atsižvelgdamas į dabartinę nukrikščionėjusio pasaulio moralę, Dovydaitis tikriausiai turėtų daug karčių žodžių dieviškosios gyvenimo tvarkos darytojams. Jo tiesmukiškas kalbėjimas gal nepatiktų daugeliui dabartinės „europietiškas vertybes“ adoruojančių jaunuolių, bet Dovydaičiui buvo svarbi ne kalbėjimo forma, o minties tikslumas ir skvarbumas, juolab kad melagingai mandagi kalba pateisina netiesą ir demoralizuoja žmones.

Literatūra ir nuorodos

Juozas Girnius. *Pranas Dovydaitis*. – Chicago: Ateitis, 1975.
 Juozas Girnius. P. Dovydaitis // *Raštai*, sud. G. Bautrėnienė, t. 4. 2001.

Visą žmogaus gyvenimą vainikuoja paskutiniai jo žemiškosios kelionės žingsniai. Dovydaitis ne tik gyvendamas, bet ir iš jo išeidamas parodė, kaip reikia tikėti, žmones mylėti ir dėl jų numirti. Todėl jis norėjo, kad kankinių kryžius būtų jo ateitininkiškos ištikimybės paliudijimu. 2000 metais Dovydaitis popiežiaus buvo paskelbtas kankiniu.

Įvairių straipsnių apie Dovydaitį autoriai daugiau stengėsi pateikti skaitytojams kuo tikslesnę faktinę medžiagą, todėl neskubėta jo gyvenimo giliau analizuoti vertikaliaja kryptimi. Tai galėtų būti dabarties ateitininkų svarstymų tema, nes Ateitininkų tėvo gyvenimas yra to vertas. Ir pati ateitininkija laukia dvasingo žvilgsnio į jos praeitį, dabartį ir ATEITĮ.

Zenonas Ivinskis. Pranas Dovydaitis: Apaštalautojas ir mokslininkas // *Šviesa*, 1970.